

JOAN FUSTER I JOSEP PLA, UN CONTRAST DIVERTIT¹*Lourdes Toledo*

“COMPARA I COMENÇARÀS A ENTENDRE” VA ESCRIURE JOAN Fuster en *Consells, proverbis i insolències*, i no li’n faltava raó. Ho comprovo en intentar esbrinar què tenien en comú i on s’allunyaven els dietaris de Joan Fuster i Josep Pla, la seva concepció de l’escriptura i la literatura, els seus tarannàs. Quan miro d’entendre com és que dos escriptors tan diferents convergiren en tants aspectes i trobaren tanta complicitat intel·lectual.

Viatgem ara en el temps, anys cinquanta, quan a propòsit d’una visita a Sueca i a la Muntanyeta dels Sants, un ermitori situat en un tossal que domina el panorama d’arrossars de la Ribera Baixa, Fuster fa comentaris sobre el paisatge contemplat i Pla reflexiona sobre la manera d’entendre el món de tots dos: “Jo crec en la vitalitat humana, normal i tangible, Fuster, que és un intel·lectual, creu en altres coses [...] Jo sóc un home d’una família liberal i empordanesa, a qui cada dia agrada més la tradició i la realitat del país. Fuster és un carlí de família, que s’ha tornat revolucionari. El contrast és divertit”. I aquí és on vull anar a parar, al contrast que provoca comparar totes dues personalitats i

¹ Una versió més breu d’aquest article ha estat publicada en el catàleg de l’exposició “Joan Fuster - Josep Pla: una conversa infinita” (Palafrugell, 8 d’abril de 2022 al 7 de gener de 2023), organitzada per la Fundació Josep Pla.

Joan Fuster amb Josep Pla a Alacant. Autor desconegut. Alacant, 1972.

© Arxiu fotogràfic Joan Fuster

les seves obres, al diàleg intern i subtil que anirà brollant entre tots dos al llarg dels anys a partir dels seus textos, en especial als dietaris, i arran d'encontres, converses i cartes. Com a mostra anecdòtica, aquest retrat·caricatura d'urgència que fa Pla de tots dos: “Fuster beu, fuma, i escolta música, jo bec, fumo i no escolto música.”

Però podem filar més prim i recordar quan Pla remarcava que davant el paisatge Fuster era un pur intel·lectual, impàvid, i aquest li responia amb una reflexió sobre la seva actitud davant els paisatges (*Diari*, entrada del 16 de setembre de 1958). Pla afirma en diverses ocasions que Fuster, en contrast amb ell, és un intel·lectual. Ara bé: per ventura Pla no ho era, d'intel·lectual? Fuster ho tenia clar: “Una certa llegenda personal suggereix la imatge d'un Pla negligent, versàtil i frívol. Per

contra, el Pla vertader, el Pla escriptor, és un dels intel·lectuals més perseverants, infatigables i –a la seva manera– meticolosos que mai hagin nascut als Països”. Millor tarja de presentació, impossible. I Xavier Pla ve a constatar-ho quan diu: “és un error condemnar Pla a la superficialitat. En tot cas, una banalitat fingida”.

Sens dubte, dues personalitats complexes i profundes. La millor manera, però, d’entendre Pla i Fuster és, primer que res, llegir-los i gaudir-los i, després, reflexionar sobre allò que cadascú va dir a propòsit de l’altre. *¿Qui sou vós, voleu fer-me el fotut favor de dir-m’ho?* es demanava Fuster després de la primera visita de l’empordanès a Sueca. I va ser, en gran part, per a tractar d’esbrinar-ho, que va escriure el pròleg a les *Obres Completes* de Josep Pla, en l’edició definitiva de Destino, magnífica aproximació a la literatura i la personalitat planiana. En llegir aquest pròleg –una mica semblant ocorre amb *La geografia íntima de Josep Pla*, de Miquel Pairoli– hom té la sensació que en certa manera Fuster, però sobretot Pairoli –un dels grans continuadors de Pla, com a articulista i dietarista– esbossen en parlar de Pla també la seva pròpia idea de literatura, el reflex d’una societat determinada a través d’una prosa precisa, clara i suggeridora, escrita per un escriptor amb ofici.

I si Fuster és demanava *¿Qui sou vós?*, Pla, per la seva banda, en una carta de 1953 a Josep Maria Cruzet, el seu editor en aquell temps, comentava: «L’article de Fuster, a València, era excel·lent. ¿Qui és aquest xicot?» I el maig del 1957, en una altra carta al mateix corresponal, hi tornava: «He llegit el llibre de Fuster [*Figures de temps*]: aquest home és de primer ordre, molt interessant». Des de ben aviat Pla es va adonar de la gran categoria de Fuster com a escriptor i els anys no farien més que afermar aquesta impressió inicial i consolidar una complicitat intel·lectual entre tots dos.

Pla i Fuster van compartir una concepció de la literatura i de la figura de l’escriptor, el compromís amb la llengua i la cultura catalana i una curiositat insaciable per comprendre la societat contemporània i la creació artística. En l’*homenot* que Pla dedica a Fuster llegim: “És el cas del liberal absolut, completament lliurat a aquest sinistre i sanguinari ofici d’escriure. I el curiós és que és un home intel·ligent —cosa molt rara en aquesta professió”.

Escriptors, periodistes i dietaristes

Tots dos són escriptors, periodistes i dietaristes que –a pesar de tenir uns orígens i unes circumstàncies vitals i ritmes ben distints i haver nascut en moments diferents– van fer de l’escriptura ofici i professió i veien el món “en forma d’article”. Un món, la realitat que els envoltava, que tots dos miraven atentament i crítica, si bé posaven els ulls en detalls i qüestions diferents i amb una intenció i un to distints. És aquí on rau l’essència del seu dietarisme: mirar-se el món per a contar-lo cadascú a la seva manera.

El periodisme, voldria insistir, els marcà a tots dos, sobretot en la necessitat i la voluntat d’escriure amb claredat i amenitat, escriure per a ser llegits: “la primera obligació d’un escriptor és fer-se entendre” dirà Fuster, quan ja sap que Pla sempre ha escrit pensant en el lector, convençut que “no convertir l’escriptura –la lectura– en un complot d’afliccions inútils, per més ornamentals i precioses que siguin, significa, també ser exacte en els mots, exacte i suggerent.”

Aquesta responsabilitat de ser exacte, precís i intel·ligible, la traslladaran del periodisme a la resta de la seva literatura i, sobretot, als dietaris. El text breu, la fugacitat del periodisme, un gènere “menor”, els farà ubicar-se a tots dos, en ocasions, en una posició de (suposats) escriptors menors, curulla de falsa modèstia, que fa riure, sobretot perquè tenim la certesa que estem davant de dos autors clàssics, dues bèsties de la literatura, en el millor sentit de la paraula.

En tot cas, tots dos rebutgen qualsevol “aurèola sagrada”, i només entenen l’escriptor com un home d’ofici que viu per a escriure i d’escriure. Un “grafòman”, dirà Fuster de Pla, ell que també ho era. L’escriptura, per tant, demana destreses i certs dons, però sobretot treball i consciència, consciència de la realitat que ens envolta: “la meravellosa, enorme, misteriosa realitat que ens volta i a la qual donem voltes”. L’escriptor útil suma el que ell fa al que ja existia i consolida la tradició de la cultura. Fuster i Pla així ho entenien i així ho van fer, també en els seus dietaris, com prova aquest fragment d’*El quadern gris*.

“La gent no vol acabar de comprendre, però algun dia haurà de fer-ho, que la posició d’un escriptor d’avui davant de la realitat, la curiositat que el mou, la passió que el domina, és d’un sentit totalment diferent de la de qualsevol posició literària acadèmica de qualsevol època, societat o ambient. El que abans era l’excepció –el realisme– ara és la regla.”

“Amb tot, és innegable que Josep Pla se’ns presenta encara com una personalitat complexa, una vida lliurada a l’escriptura, a la construcció d’una obra-vida on ell mateix, tot i rebutjar aquesta ‘aurèola’, contribuï amb aquest fluix vital ininterromput d’escriptura a un “complexíssim procés d’automitificació”.

Fuster, en canvi, se situa a les antípodes del mite i, si bé no li falta en ocasions la falsa modèstia, fuig radicalment de mitificacions i divinitzacions. En tot cas, el mite el construiran uns altres i des de fora, però no ell com a escriptor perquè la seva obra, i notablement els seus dietaris, es deslliguen de la seva vida i de la quotidianitat més immediata. Al capdavant, els *Diaris* de Fuster esbossen assaig, mirada, provatura, reflexió intel·lectual, preguntes i dubtes que interpel·len els lectors, font i matèria primera per a articles i llibres posteriors. Són “apunts condemnats a quedar-se en apunts, curts o llargs, inclassificables, difícils d’encabir en les rutines editorials”. Un residu que Fuster no gosava sacrificar: “si l’essència de l’assaig és –valgui el sinònim– la provatura, aquestes són provatures *in statu nascendi*, gairebé gèrmens de provatura...”.

En aquest sentit, aquests *Diaris* són una bona porta d’entrada per a conèixer l’assaig fusterià perquè són Fuster al cent per cent, i gran part d’ell està en els diaris, per les preocupacions intel·lectuals que hi trobem i perquè estilísticament és assaig. L’escriptor de Sueca –i en això coincideixen els lectors més atents de Fuster– era ben conscient que els *Diaris* havien de ser una obra literària, un llibre d’assaig on ens parla, interroga, ens fa dubtar. Fuster és un “clàssic perennement fructífer que ens interpel·la”, com diria George Steiner.

Ara bé, els diaris de Fuster –tot i que segueixen la datació i localització de les anotacions *au jour le jour*, requisit del gènere, i la seva característica formal més visible– amb prou feines presenten una vintena d’entrades cada any, cosa que en disminueix el caràcter de document diari, com sí ocorre en el cas de Pla i *El quadern gris*, el qual, dit de passada, també és una porta magnífica per a endinsar-se en Pla.

La intenció de Fuster no era, ni de bon tros, escriure unes “hipotètiques memòries”, com en el cas de Pla, sinó esbossar els temes i motius característics de l’obra i el pensament que reprendrà en els llibres posteriors. A tall d’avant-text, material primigeni, totes les anotacions de Fuster –per provisionals que les considerés “escriptura en samarreta o tebeos per a intel·lectuals”, una falsa modèstia que forma part del joc

amb el lector— tenen una qualitat literària i de pensament molt elevades i responen a la concepció que ell tenia de la seva literatura, la qual havia de ser “inevitablement fragmentària, d’anotacions de diari, d’articles de periòdic, d’assaigs breus”. Una literatura que li oferís llibertat i flexibilitat.

Reflexió, descripció i confessió

En el seus dietaris Pla ens obre les portes dels cafès i els casinos de Palafrugell, de casa seva, ens parla dels amics i de la família —“La família! Cosa curiosa i complicada...” — i dels funcionaris grisos, de les converses del carrer... Tot li és tema a Pla, alguns més que altres, però sobretot la seva societat: el paisatge i la gent, les tradicions, els tarannàs locals, els costums, lectures i anècdotes, el pas de les estacions, la meteorologia, tot allò que troba pel camí del dia a dia ho fotografia amb pinzellades de confessió i reflexió. Per molt conservador que arribés a ser, la seva capacitat, ja des del començament, per a retratar i ridiculitzar l’estupidesa i l’arrogància humana és innegable i convida a passar per alt molts detalls personals...

“Una de les gràcies més positives d’aquest país és la dificultat que sembla tenir per no produir amb abundància el tipus d’home que, a mi almenys, és el que m’empipa més. L’home que m’empipa més és el que parla escoltant-se, el que es mira les puntes de les sabates quan camina, el que es fa dringar els duros i les cal·lus a la butxaca dels pantalons amb un posat de fatxenderia, el que per parlar de les seves coses, indefectiblement nímies, insignificants, us crida a part i n’entraona amb un aire de confiança i de misteri, etc., etc.”

“Gairebé tots els veïns de la casa que habitem al carrer del Sol són renyits. Estan a matar. S’odien i es barallen constantment. Com més petit és un poble, més forts són els estralls de la proximitat de la gent.”

Pla és un escriptor costumista, en el sentit d’allò que apuntava Roland Barthes sobre la capacitat d’anivellar “la informació important amb els detalls de costums”. “Res no hi ha que sigui insignificant quan ho situem com cal en un cicle de cultura”, escriu Barthes. És a dir, retrat de costums com a signe del temps, matèria per a la ironia, no com a invariant que calgués exaltar... I així ho fa Pla qui, tot i ser ben caut amb les qüestions més íntimes, no s’hi amaga perquè ell també n’és protagonista. Amb geni i agudesia la literatura de Pla poua de la quotidianitat i això té molt de mèrit perquè, com apunta Xavier Pla,

“fer visible i palpable la vida quotidiana no és una tasca fàcil”. Pocs escriptors van entendre com Pla que la vida quotidiana és un nivell de realitat i que conta molt, que té “un moviment intern que cal saber captar, un batec” [...] “En definitiva, que la quotidianitat no és tan transparent ni tan evident com pot semblar, que hi palpita alguna cosa d’opaca i inefable”. Pla va convertir la quotidianitat, com a dimensió de la realitat, en el centre de la seva vida i de la seva literatura.

Fuster, en canvi, ja adverteix d’entrada els lectors que en el seus *Diaris* no farà concessions d’intimitat i hi descarta “qualsevol vel·leïtat de ‘confidència’”. Per tant, no estem davant de “cap ‘diari íntim’”, de cap material autobiogràfic, sinó més aviat d’una radiografia del seu temps amb molts *flashbacks* cap als darrers quatre segles d’història, política i cultura. Escèptic de mena, Fuster també ho és davant de mostrar-hi la intimitat, en gran part, perquè per a ell intimitat i escriptura són incompatibles.

“Dubto que un ‘escriptor’ arribi mai a produir un sol paper que sigui ‘íntim’ de debò. El simple fet d’escriure ho comporta: l’‘escriptor’ escriu precisament perquè algú el llegeixi, i tard o d’hora algú acaba per llegir-lo. La ‘intimitat’, en canvi, acostuma a ser taciturna, gairebé silenciosa; en tot cas, és ben poc amiga de confiar-se a la lletra.»

Observar el món i ser exactes en els mots

Allò que interessa a Pla com a dietarista és reflectir i descriure una societat determinada en un determinat moment, una societat de la qual forma part i així ho destil·la gran part de la seva obra, notablement *El quadern gris*. A Pla res no li és insignificant i per això descriu allò que l’atzar li posa al davant cada dia i l’experiència personal. Vist així, costaria dir quina part de l’obra planiana no és testimonial i autobiogràfica. Ell mateix deia: “m’hauria agradat d’escriure unes memòries o un diari interminables”, i de fet ho va fer. Què no és dietari en l’obra de Josep Pla? L’obra de Pla s’acosta molt sovint al diari: *El quadern gris*, *Notes per a Silvia* o *Notes del capvesprol* són, en bona mesura, reelaboracions de les anotacions d’ús personal que Pla escrivia en llibretes, notes per a dietaris i llibres posteriors. Tota l’obra de Pla contribueix a unes “hipotètiques memòries”, ja poden ser llibres de viatges, retrats, dietaris, biografies, cartes, cròniques, reportatges... Per a Pla “observar, relatar i manifestar l’època que li ha tocat de viure” és la primera obligació d’un escriptor. Per això Pla va trobar en els diaris

íntims i en la literatura testimonial i de peça breu la manera i la llibertat de dir allò que volia dir. És la literatura de les *choses vues*, títol que triarà per a un dels seus primers llibres, *Coses vistes, 1920-25*.

El seu llegat literari, per tant, resisteix qualsevol classificació tradicional, tot neix i conflueix en aquesta manera de veure el món, dia a dia, atzarosament. Tot és matèria d'un gran dietari, "interminable"... Una continuïtat, un discurs ininterromput i una "gran obra de memòria" que només la vellesa i la mort podrà aturar. Al capdavant, "morir deu ser deixar d'escriure", digué Fuster.

Joan Fuster, també un home del seu temps, s'apropa, però, als diaris amb una altra intenció. En Fuster la vida quotidiana significa saber mirar l'entorn i plantejar-s'hi preguntes, al capdavant, "Joan Fuster és la mesura de totes les coses". Per tant, el seu temps i el món que l'envolta –notablement el de les idees, la història, la literatura, els llibres, el comportament humà, la política– passen pel seu filtre i ens els torna en forma d'uns diaris on "busca la complicitat del lector, amb un català clar, de vegades dialectal, on simula un debat o un diàleg amb el lector, l'interpel·la, el provoca...", com apunta Enric Iborra en la introducció als *Diaris 1952-1960*.

"La meua professió és ser Joan Fuster", ens va dir, però ser Joan Fuster implicava moltes coses. La primera de totes, prendre distància respecte a ell mateix per a mesurar el món a través d'ell, però "sense" ell. La segona, escriure amb precisió, amb una sintaxi molt travada buscant l'adjectiu punyent, irònic i sorprenent alhora.

Prosa i estil en els dietaris de Pla i Fuster

La naturalitat i transparència de la qual parla Xavier Pla per a explicar l'estil de Josep Pla ens serviria també per a apropar-nos a la prosa de Joan Fuster, amb aquesta voluntat i actitud o to d'igualtat entre el lector i l'escriptor que destil·len els seus diaris. No podem oblidar que Fuster era un intel·lectual humanista incisiu, però també un home públic i compromès amb la seva societat que interpel·lava els seus lectors, els seus "paisans", com en diria Pla.

Josep Pla, en canvi, és una personalitat més ambigua i plena de replecs –no entraré ara en debats ideològics estèrils– però destacaré el fet que, tot i ser un autor més "costumista", a base de comparar-los ens adonem que tos dos coincideixen en el concepte que tenien de literatura: una literatura que vol ser clara i arribar al lector i que, per

tant, s'allunya de l'artifici. Una prosa intel·ligible, atenta al batec del món. Hi ha una entesa important entre tots dos, una coincidència en la seva concepció literària, i una complicitat intel·lectual forta, la qual va donar com a fruit un diàleg d'anada i tornada força productiu.

“Pla no és un estilista –escriu Fuster– ell no busca un estil, en ell predomina l'expressivitat i l'autenticitat, l'amenitat i la claredat. En tot cas, si és una prosa incorrecta és perquè és real, el reflex d'una realitat”. Fuster sabia de primera mà que l'ofici d'escriptor era “inhumà i sanguinari” i també sabia que si bé la prosa de Pla transmetia aquest plaer per escriure, allò que semblava que fluïa amb tanta facilitat amagava moments d'angúnies i de dificultat.

“¿Quin és l'adjectiu més adequat a aquest substantiu? [...] La literatura –escriu Pla– és una feina pesada, plena d'angúnies, amb entrebancs desagradables. És un pèssim ofici. Si no hagués estat per escriure en els diaris, secció d'informació, en la qual s'han d'acabar les coses sigui com sigui, no crec que hagués arribat a escriure ni una ratlla. No crec pas que hi haguessin perdut. En tot cas, el periodisme ha estat una escola de modèstia, per allò d'efimer que té el gènere, i de rigor, de sagacitat. Estar atent al món, al voltant. Res més, i ho dic tot passant!”

En Pla no hi ha descurança estilística ni negligència, “escriure bé o malament és sempre segons uns pressupòsits que són propis de l'escriptor”, diu Fuster. En tot cas, en Pla predomina un estil vivent, amb frases clares i amb relleu, una adjectivació precisa, arriscada i divertida. En paraules de Miquel Pairolí: “Pla va tendint a presentar la realitat sensible a través d'una prosa entenedora, no gens alambinada, amb un vocabulari que no humiliï el petit orgull del lector i amb una sintaxi que no el maregi [...] Pla no pertany a cap ‘isme’ (...) L'únic ‘isme’ de Pla és el sentit comú literari”.

La prosa dels dietaris de Pla és, doncs, d'una plasticitat desbordant, els seus adjectius evoquen els escenaris amb connotacions sensorials, colors i textures, i ho fan amb tal força, que quasi els torna tridimensionals en la nostra lectura. No l'errava Carles Riba quan afirmava: “Pla segueix el moviment natural de les coses”. I el segueix amb una prosa sensual, no exempta ni d'ironia ni de cinisme, una mirada penetrant sobre la realitat quotidiana. En la ironia i la mirada penetrant coincidiran tots dos escriptors: en els *Diaris* trobem ja la prosa característica de Fuster, assaig en estat pur i el deler per l'adjectivació precisa i sorprenent. La sensualitat, però, és un terreny on divergiran, car Fuster la hi va dosificar amb comptagotes o la va reservar per als seus poemes. Res a veure

amb la inacabable paleta cromàtica planiana, curulla de referències als menjars, als plaers i als objectes del dia a dia.

L'humor, si bé un humor ben diferent en cadascú, els unirà. Pla és més bromista, li agrada la paròdia, ridiculitza a mesura que exposa i conta... Té un tarannà més sensorial i impulsiu. Fuster va veure i intuir abans que ningú l'humor molieresca en Pla, l'humor de la vida de cada dia amb què l'escriptor de Palafrugell "desmitifica tot allò que toca, assenyala la realitat amb el dit i amb això en té prou. Ens en riem, i ens riem de nosaltres mateixos. Pla no busca el grotesc, se'l troba i quan el troba no l'oculta".

En canvi i, com a contrast, en els seus *Diaris* Fuster es mostra més àcid, més corrosiu. És més càustic, més premeditat, i posa el dit en la nafra, però sempre com a operació de l'intel·lecte...

Combatre l'oblit: actualitat i vigència dels diaris de Pla i Fuster

A propòsit del gènere, Joan Fuster escrivia: "els diaris prenen nota de la vida, en retallen instants amb el ganivet de la memòria, evocuen el seu temps, desgranen raons i arguments en apunts de calendari. El seu és l'ofici de mirar, de combatre l'oblit". Pla dirà que la seva comesa és "lluitar contra el pas del temps". Però si parlem de combatre l'oblit o el pas del temps, pocs autors com Fuster i Pla han deixat, a través dels diaris, un testimoni més vivaç, lúcida, crític i perenne del temps viscut, construït a base de qüestionar i indagar, en el primer, i de reflectir i descriure en el segon.

"Tot el que ha escrit fins ara té un gran interès", escrivia Pla sobre Fuster el 1975. I així és. Tenia interès fa cinquanta anys i continua tenint-ne. Fuster no ha arribat a desaparèixer mai; els seus diaris han envellit molt poc i són d'una modernitat rotunda avui encara. És un assagista intens, precís, amb unes idees útils per abordar el debat públic actual. En alguns casos hi ha una distància històrica evident perquè han passat moltes coses des de llavors, el feminisme, l'ecologisme, l'explosió de les subjectivitats, però fugint de caure en anacronismes arriscats, els diaris de Fuster són una peça essencial per a entendre la seva obra i el seu temps, una mena d'examen de consciència on la quotidianitat no és la convidada principal, però on una escriptura fragmentària i en construcció, "inacabada", se'ns ofereix oberta en el procés de repensar els temes i les idees.

En el conjunt de l'obra de Fuster els textos sobre el dia a dia, induïts per fets o detalls de la quotidianitat: festes, viatges, celebracions, són insòlits. Així mateix, d'entrades de caràcter «íntim», només n'hi trobem una, la del 8 de setembre de 1956 on podem llegir una vivència personal intensa, sense entrar en detalls. Les anotacions personals són, a tot estirar, reflexions sobre la seva idea de literatura, propera a la de Paul Valéry, en la mesura que l'escriptor francès «contempla la literatura com el repertori infinit de les possibilitats *enginyoses* de l'home i és l'aventura intel·lectual que s'hi descabdella el que el sedueix». Una noció que es podria aplicar a ell mateix, en la mesura que busca, tant en ell com en el lector, provocar i produir un exercici d'intel·ligència, com ho fa palès aquest fragment sobre el seu "ideal" de professió, gens exempt de 'falsa modèstia' i joc amb el lector:

“Jo, com a escriptor, hauria volgut ser un novel·lista, un dramaturg genial, un poeta líric de primera categoria; un filòsof d'acadèmia, si més no. Però hi he renunciat. Amb llàgrimes de sang, plorades damunt de quartilles inútils, hi he renunciat. He de conformar-me a escriure tebeos. El que acostumo a escriure, perquè no en sé més, són papers com aquest, una mena de tebeos per a intel·lectuals. O sigui, unes 'historietes', curtes i divertides, sincopades, destinades a un hipotètic consum dels *happy few*. Curtes, ho són per manca d'alè; divertides, no n'estic segur”.

És aquesta “tensió entre l'assaig i les anotacions, el to més dietarista... la particularitat dels *Diaris* de Fuster”, com ha dit Enric Iborra. Al capdavall, estem davant d'un assaig que pren forma de dietari i que contrasta amb altres dietaris, més híbrids, canònics en la literatura catalana, com és el cas del mateix Josep Pla, però també Marià Manent o Ferran Soldevila, els quals hi combinen la creació literària, el món cultural i les referències intel·lectuals i personals amb la quotidianitat. En canvi, Fuster escriu uns diaris sense quotidianitat ni introspecció, els qual, a més —com matisa Anna Esteve—, tenen pròlegs, “paratextos per a guanyar-se la complicitat dels lectors”, on Fuster defineix què és el diari per a ell: “No són 'anotacions assídues i confidencials', són 'escrits per conveniència, per entreteniment'. I molt sovint, aforismes, píndoles de pensament condensat, de vegades des de la provocació i l'escepticisme més absolut, dards carregats d'humor i intel·ligència:

“Les meues contradiccions són les meues esperances.”

“El purità odia el pecador més que no pas el pecat. Odia —enveja— la llibertat de pecar que es pren el pecador.”

Els diaris són per a Fuster un exercici mediador, “provisional”, un espai on pensar i opinar, on conversar amb el lector, un lector despert, sobre “allò que a mi em preocupa i que pot preocupar els altres”, en paraules seves.

Fuster, de manera semblant a Pla, té exigències amb el lector, i l’incita tothora a la reflexió, vol influir, però no adoctrinar, sap que opinar és “ensenyar el cul”, que ja és prou ensenyar! No calen més intimitats. Escriu els seus diaris en una època en què com ell diu: “les opinions professionals són escasses, i has d’opinar forçosament sovint”. En paraules del seu coetani Josep Iborra: “Fuster va opinar i interpretar el món des d’un lloc i un temps concret.”

Llegir els *Diaris* de Fuster és visitar, conèixer i llegir la seva biblioteca, ens fa llegir allò que ell llegeix. Hi mostra quines són algunes de les seves principals referències culturals, tant literàries com artístiques i musicals, i no sempre és fàcil seguir-les perquè fou home d’una cultura ingent. Reflexions sobre l’intel·lectual i la literatura, la contradicció interna, la llibertat, la justícia, la dignitat de ser raonables, la reivindicació i la poètica del cos...

Per la seva part, Pla també dona bon compte de les tendències literàries del moment, de les batalles internes, que ell es mira des de la rereguarda, de les seves admiracions, del present i del passat, com ara quan escriu sobre Montaigne –un autor que Fuster llegí i admirà sempre– i també d’allò que detesta. Sense pèls a la llengua, Pla posa el dit en la nafra i no li tremola el pols quan parla dels seus coetanis.

“Trobo Montaigne d’una gràcia gairebé ininterrompuda, ple de continuades, inesgotables sorpreses. Una d’aquestes sorpreses prové, em sembla, del fet que Montaigne té una idea molt precisa de la insignificant posició que té l’home sobre la terra.”

El llegat que han deixat tots dos escriptors és immens i de total vigència. Per al País Valencià, l’assagista suecà va significar l’esclat de la cultura i una sacsejada històrica, cultural, social i política inimaginable fins aleshores. Aquella “espècie de pamflet històric-polític destinat a espavilar els seus paisans”, tal com Pla, no exempt d’ironia, definia *Nosaltres, els valencians*, va marcar un abans i un després. Però molt més enllà d’aquest gran “pamflet”, l’assagista modern, europeu i universal que fou Fuster i que va fer possible un gir de cent vuitanta graus, ha anat sumant lectors i continuadors fins avui. “El meu objectiu –digué, no ho oblidem– és deixar uns quants equips d’intel·lectuals i no intel·lectuals en forma per a capgirar tot el que no ens agrada d’aquest país”.

I si parlem de l'escriptor empordanès, amb Pla o contra Pla, és innegable que la seva prosa ocupa un lloc central en la literatura catalana. Una prosa que no deriva de la poesia de cap manera i que marca una diferència en la seva època. Tenint el periodisme com a trampolí, Pla intentà crear una forma artística purament a partir de la prosa, com va suggerir Gabriel Ferrater. Per això, en Pla neix i es consolida una prosa moderna en la literatura catalana de la qual tots en som hereus, començant per Fuster, però també Miquel Pairoli, tan proper a Pla, geogràficament i temàtica, en els seus dietaris, Pere Rovira, o l'assaig incisiu de Gustau Muñoz, o el periodisme sensorial de Martí Domínguez, entre tants.

Com sosté Antoni Martí Monterde amb insistència, tot apunta que l'esclat de la millor prosa en català va prendre consistència i solidesa des del periodisme i que evolucionà en molts casos en cròniques, literatura de viatges, dietaris, memòries, assaigs, i narrativa breu també en algunes novel·les. És per això, en part, que Joan Fuster i Josep Pla són part avui dels nostres clàssics, clàssics a la manera com Italo Calvino ho entenia: "aquells autors que tothom diu que està rellegint".